

اصول تأمین اجتماعی

تألیف

زینب عصمتی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

آسیه ملکان

مدرس حوزه و دانشگاه

نیاز دانش

سرشناسه	: عصمتی، زینب، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور	: اصول تأمین اجتماعی / تألیف زینب عصمتی، آسیه ملکان.
مشخصات نشر	: تهران: نیاز دانش، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۴ ص. مصور، جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۰۶-۱۵-۵
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: تأمین اجتماعی
موضوع	: Social security
شناسه افزوده	: ملکان، آسیه، ۱۳۶۳-
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ کالف ۱۶ / ۹۱۱۵ HDV۰۹۱۱۵
رده‌بندی دیوبی	: ۳۳۱/۲۵۴۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۰۵۹۵۵۶

نام کتاب	: اصول تأمین اجتماعی
مولفین	: زینب عصمتی - آسیه ملکان
مدیر اجرایی - ناظر بر چاپ	: حمیدرضا محمد شیرازی - محمد شمس
ناشر	: نیاز دانش
صفحه آرا	: واحد تولید انتشارات نیاز دانش
نوبت چاپ	: اول - ۱۳۹۶
شمارگان	: ۱۰۰
قیمت	: ۱۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۰۶-۱۵-۵ ISBN:978-600-8906-15-5

هرگونه چاپ و تکثیر (اعم از زیراکس، بازنویسی، ضبط کامپیوتری و تهیه‌ی CD) از محتویات این اثر بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است، متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

آدرس انتشارات: تهران - میدان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - تقاطع وحید نظری - پلاک ۲۵۵ - طبقه ۱ - واحد ۲

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

تماس با انتشارات: ۰۹۱۲۷۰۷۳۹۳۵-۰۹۱۲۷۰۷۳۹۳۵-۰۶۶۴۷۸۱۰۸-۰۶۶۴۷۸۱۰۶-۰۲۱-۶۶۴۷۸۱۰۶

www.Niaze-Danesh.com

مشاوره جهت نشر: ۰۲۱-۶۶۴۷۸۱۰۶-۰۹۱۲

فهرست مطالب

۹	فصل ۱ کلیات تأمین اجتماعی
۹	مبحث اول: مفهوم تأمین اجتماعی و مقایسه آن با مفاهیم مشابه
۹	گفتار اول: تعریف تأمین اجتماعی
۱۰	گفتار دوم: رفاه اجتماعی
۱۱	گفتار سوم: بیمه‌های اجتماعی
۱۲	گفتار چهارم: خدمات اجتماعی
۱۲	گفتار پنجم: مساعدت اجتماعی
۱۳	گفتار ششم: حقوق تأمین اجتماعی
۱۵	مبحث دوم: انواع نظام‌های تأمین اجتماعی
۱۶	گفتار اول: نظام بیمه‌ای
۱۵	بند اول: مفهوم نظام بیمه‌ای
۱۶	بند دوم: راهبردهای نظام بیمه‌ای
۱۶	الف) راهبرد بیمه اجتماعی
۱۷	ب) راهبرد صندوق‌های احتیاط ملی
۱۷	ج) راهبرد طرح مسئولیت کارفرما
۱۸	بند سوم: مؤسسات و نهادهای مجری نظام بیمه‌ای
۱۸	الف) سازمان ارائه‌دهنده خدمات درمانی و پرداخت‌کننده مستمری
۱۹	ب) سازمان‌های ارائه‌دهنده خدمات درمانی
۲۰	ج) سازمان ملی پرداخت‌کننده مستمری
۲۲	گفتار دوم: نظام غیر بیمه‌ای (حمایتی)
۲۲	بند اول: مفهوم نظام حمایتی
۲۳	بند دوم: مؤسسات و نهادهای مجری نظام حمایتی
۲۳	الف) کمیته امداد امام خمینی (ره)
۲۳	ب) سازمان بهزیستی کشور
۲۴	ج) بنیاد مستضعفان و جانبازان
۲۴	د) بنیاد شهید و امور ایثارگران
۲۵	هـ) بنیاد ۱۵ خرداد
۲۵	و) سازمان‌های امدادی
۲۷	فصل ۲ اصول عام حاکم بر نظام تأمین اجتماعی
۲۷	مبحث اول: اصل فراگیری تأمین اجتماعی
۲۸	گفتار اول: گستره جمعیتی نظام تأمین اجتماعی در ایران

۳۳	گفتار دوم: بررسی موارد خاص و استثنائات در نظام تأمین اجتماعی
۳۴	بند اول: کارمندان با حقوق بالا
۳۴	بند دوم: برنامه‌های مستمری شغلی
۳۵	بند سوم: شاغلین نهادهای دولتی یا وابسته به دولت
۳۵	بند چهارم: نواحی روستایی
۳۵	بند پنجم: بیمه‌شدگان اختیاری
۳۶	بند ششم: کارگران خانگی و خویش‌فرمایان
۳۷	گفتار سوم: چالش‌های موجود و مصادیق مناقشه‌انگیز
۳۷	بند اول: روستائیان و عشایر
	بند دوم: خروج از بیمه قبل از رسیدن به سن بازنشستگی و احراز شرایط دریافت مستمری
۳۹	از کارافتادگی
۴۰	بند سوم: زنان خانه‌دار
۴۲	مبحث دوم: اصل جامعیت
۴۲	گفتار اول: تعریف اصل جامعیت
۴۲	گفتار دوم: مزایایی که تأمین اجتماعی ایران پوشش می‌دهد
۴۳	بند اول: حمایت‌های بلندمدت
۴۳	الف) از کارافتادگی
۴۵	ب) پیری (بازنشستگی)
۴۸	ج) خطر مرگ و مستمری بازماندگان
۵۰	د) خدمات درمانی
۵۱	بند دوم: حمایت‌های کوتاه مدت
۵۱	الف) بیکاری
۵۳	ب) کمک ازدواج
۵۴	ج) کمک بارداری و زایمان
۵۶	د) کمک عائله‌مندی
۵۷	هـ) حمایت کفن و دفن
۵۸	و) غرامت دستمزد
۵۹	گفتار سوم: بررسی چالش‌های موجود و وضعیت مطلوب
۶۰	مبحث سوم: اصل کفایت
۶۰	گفتار اول: کفایت‌های بیمه اجتماعی
۶۰	بند اول: کفایت با توجه به حداقل استانداردها
۶۱	بند دوم: کفایت با توجه به هزینه زندگی
۶۱	بند سوم: کفایت با توجه به دوره زمانی
۶۱	گفتار دوم: کفایت مساعدت‌های اجتماعی
۶۳	گفتار سوم: نقد و بررسی اصل کفایت در نظام تأمین اجتماعی ایران
۶۶	مبحث چهارم: اصل برابری در برخورداری از مزایای تأمین اجتماعی (عدم تبعیض بین زن و مرد)

گفتار اول: تأمین اجتماعی و برابری در اسناد بین‌المللی	۶۶
بند اول: تعریف برابری و تبعیض	۶۶
الف) برابری	۶۶
ب) تبعیض	۶۷
بند دوم: تأمین اجتماعی و برابری در اسناد بین‌المللی کار	۶۸
الف) مقاله‌نامه شماره ۱۰۲	۷۰
ب) حرکت به سمت برابری فرصت‌ها	۷۱
بند سوم: اسناد حقوق بشر	۷۲
الف) کنوانسیون رفع کلیه اشکالات تبعیض علیه زنان	۷۲
ب) میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	۷۳
ج) میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی	۷۴
بند چهارم: تأمین اجتماعی و برابری در حقوق ایران	۷۵
الف) قانون اساسی	۷۵
ب) بررسی چالش‌های موجود و مصادیق مناقشه‌انگیز	۷۷
فصل ۳ اصول خاص حاکم بر نظام تأمین اجتماعی	۸۱
مبحث اول: اصول خاص حاکم بر نظام بیمه‌ای	۸۱
گفتار اول: اصول حاکم بر نحوه تأمین منابع مالی تأمین اجتماعی	۸۱
بند اول: کلیات	۸۱
بند دوم: اصل تعاون	۸۲
بند سوم: اصل گردش وجوه در یک طرح تأمین اجتماعی	۸۴
الف) منابع تأمین مالی	۸۴
ب) تشکیلات مالی یک طرح تأمین اجتماعی	۸۶
ج) سیستم‌های تأمین مالی و مفاهیم کلی	۸۸
بند چهارم: نقد و بررسی نظام تأمین مالی سازمان تأمین اجتماعی	۹۳
گفتار دوم: اصول حاکم بر نحوه اداره امور تأمین اجتماعی	۹۴
بند اول: اصل تمرکززدایی	۹۴
الف) ساختارها و ویژگی‌های مشترک	۹۴
ب) سطوح اداری	۹۵
ج) اصول مدیریت صحیح در سازمان‌های تأمین اجتماعی	۹۷
د) نام‌نویسی	۹۸
ه) مدیریت منابع انسانی	۱۰۱
بند دوم: اصل عدم نیاز به آزمون و سنج	۱۰۲
گفتار سوم: اصول حاکم بر نحوه ارائه مزایا	۱۰۳
بند اول: اصل غرامت	۱۰۳
بند دوم: اصل جان‌شینی	۱۰۵

- بند سوم: اصل حسن نیت ۱۱۰
- الف) مفهوم حقوقی حسن نیت ۱۱۱
- ب) حسن نیت در نظام حقوقی اسلام ۱۱۱
- ج) ضابطه تشخیص حسن نیت ۱۱۲
- د) وظایف بیمه‌گر و بیمه‌گزار در افشاء اطلاعات ۱۱۲
- ه) ضمانت اجرا عدم رعایت اصل حداکثر حسن نیت ۱۱۴
- بند چهارم: اصل منع هم‌پوشانی ۱۱۵
- الف) مفهوم هم‌پوشانی ۱۱۵
- ب) انواع هم‌پوشانی ۱۱۵
- ج) اسباب هم‌پوشانی ۱۱۵
- د) مبانی منع هم‌پوشانی بیمه‌های اجتماعی ۱۱۶
- ه) منع هم‌پوشانی و تقابل منافع صندوق‌های بیمه اجتماعی ۱۱۸
- و) هم‌پوشانی بیمه اجتماعی با سایر پوشش‌ها ۱۱۹
- بند پنجم: اصل کارگستری ۱۲۱
- مبحث دوم: اصول خاص حاکم بر نظام حمایتی ۱۲۲
- گفتار اول: اصل پیشگیری ۱۲۳
- بند اول: واژه‌شناسی ادبیات پیشگیری در حقوق ایران ۱۲۳
- بند دوم: نهادهای متولی امر پیشگیری در تأمین اجتماعی ۱۲۴
- الف) سازمان بهزیستی کشور ۱۲۴
- ب) وزارت رفاه و تأمین اجتماعی ۱۲۴
- گفتار دوم: اصل توانمندسازی ۱۲۵
- گفتار سوم: اصل نیاز ۱۲۶
- بند اول: تعریف فقر ۱۲۷
- الف) تعریف مطلق از فقر ۱۲۷
- ب) تعریف نسبی فقر ۱۲۸
- سخن پایانی ۱۲۸

پیشگفتار

امنیت فردی و اجتماعی و جست و جوی بی‌وقفه آن، همواره یکی از خصوصیات ذاتی بشر بوده است. شیوه‌های تأمین امنیت از دیرباز تاکنون دستخوش تغییر و تحول بسیاری شده است. مردم پیوسته کوشیده‌اند خود و خانواده خویش را از تهدیدها و پیشامدهای ناگوار مانند حوادث و سوانح، بیماری‌ها و دیگر خطرات مصون دارند. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که اغلب، بروز این بحران‌ها، بیشترین فشار را بر اقشار آسیب‌پذیر وارد نموده و آثار ناگواری را بر وضعیت اقتصادی و معیشتی آنان بر جای گذاشته است. در این راستا، «تأمین اجتماعی» به مثابه ابزار توزیع مجدد درآمدها، مظهر استقرار و تضمین امنیت و عدالت اجتماعی و موجد آرامش خاطر و عزت نفس در افراد، می‌تواند نقش بسزایی در حمایت از مردم در برابر کلیه مخاطرات ناشی از بحران‌های اقتصادی ایفا نماید، به نحوی که امروزه به جهت اهمیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی امنیتی، از آن نه تنها به عنوان «ابزار و بستر توسعه» بلکه یکی از «اهداف توسعه پایدار» نام می‌برند. تأمین اجتماعی به مفهوم کنونی‌اش نتیجه یک تحول تاریخی طولانی است که با احساس نیاز انسان به امنیت اقتصادی در رویارویی با خطرات اجتماعی آغاز شد، سپس این نیاز همگانی با تحول اوضاع اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فکری جوامع انسانی متحول شد تا به وضع کنونی خود رسید که وضع موجود هم فرودگاهی است در مسیر حرکت مداوم آن. انسان در اصل با حاصل دسترنج خود زندگی می‌کند، لذا کار طریق حفظ وجود اوست بنابراین به هنگام کاهش فرصت اشتغال کار یا از دست دادن قدرت کار، وجود وی در معرض خطر قرار می‌گیرد. انسان به میزان ادراک نیاز به کار و خطراتی که قدرت کار یا ادامه آن را تهدید می‌کند دچار ترس از آینده و نگرانی برای سرنوشت خود می‌شود. احساس ترس انسان از آینده و نگرانی برای سرنوشت عامل انگیزش وی جهت دستیابی به وسایلی بوده است که بواسطه آنها خود را از خطرات انقطاع کار و نتایج آن از قبیل فقر (تیره‌روزی) و نیازمندی حفظ کند.

انسان در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، با وسایل گوناگونی با این خطرات مقابله کرده است. در مرحله نخست به مجموعه‌ای از وسایل موسوم به وسایل سنتی متوسل شده مثل پس‌انداز، تعاون اجتماعی و بیمه خاص. با وجود این، تحولات اجتماعی و اقتصادی جوامع انسانی به ویژه پس از انقلاب صنعتی و عواملی که باعث رشد فردیت و گسستن پیوندهای تعاون اجتماعی شده است. ناکارآمدی این وسایل و ناتوانی آنها را از همگام شدن با این تحولات در رویارویی با خطرات جدید انقلاب صنعتی اثبات کرده است. از بطن این نیاز نظام بیمه‌های اجتماعی متولد شد و دیری نپایید که این نظام در نظام واحدی به نام نظام تأمین اجتماعی جمع شدند. به این ترتیب تأمین اجتماعی ثمره یک مبارزه تاریخی طولانی است که انسان برای دفاع از امنیت اقتصادی خود علیه خطرات اجتماعی تهدید کننده وی به آن وارد شده است. به طور کلی پرداختن به مقوله تأمین اجتماعی، مسأله و محور اصلی در هر برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌شود؛ زیرا عدم تحقق برنامه‌های بیمه‌ای و حمایتی نظام تأمین اجتماعی به مقیاس وسیع و گسترده در میان اکثریت مردم کشورهای در حال توسعه، نخستین معیاری است که این قبیل کشورها را از کشورهای صنعتی و یا توسعه یافته و پیشرفته جهان متمایز می‌کند.

در هر جامعه‌ای نیروی انسانی در کنار سرمایه از عوامل‌های تولید محسوب می‌شود و جامعه‌ای توسعه یافته است که نیروی انسانی به مرحله‌ای از رشد رسیده باشد که بتواند موجب ارتقای سطح بهره‌وری و عوامل‌های تولید شود و لازمه آن اطمینان خاطر است که در هنگام بروز ناهنجاری‌های اقتصادی و اجتماعی که منجر به قطع یا کاهش درآمد (در اثر بیکاری، بیماری، از کارافتادگی و فوت) می‌شود، برای نیروی انسانی به وجود می‌آید. حمایت از نیروی انسانی در زمان ناتوانی، بیکاری و از کارافتادگی از وظیفه‌های دولت‌هاست که از طریق نظام بیمه‌های اجتماعی تحقق می‌یابد و نظام تأمین اجتماعی، نظام حمایتی نیروی انسانی در هر کشور است که قشرهای گوناگون را بر حسب نوع اشتغالی که دارند در برابر خطرها و نابسامانی‌های اقتصادی و اجتماعی، در زمان اشتغال و در پایان آن به هر دلیل حمایت می‌کند و این اطمینان و امنیت و رفع ترس از آتیه‌ای نامعلوم، خود موجب افزایش تولید و بهره‌وری است. تأمین اجتماعی مفهومی عام و گسترده است و موضوع آن حمایت جامعه به وسیله دو نظام بیمه‌ای و حمایتی است که به هنگام بروز بیماری، از کارافتادگی، بازنشستگی و فوت به کمک مشمولان می‌آید و با فراهم ساختن درمان، کمک‌های جانبی دیگر و پرداخت حقوق بازنشستگی، از کارافتادگی و وظیفه بازماندگان، اعضای خود را یاری می‌دهد. نظام بیمه‌ای تأمین اجتماعی، حمایت حال و آینده در جهت حفظ شاغلان در برابر حوادث و خطرهای احتمالی است که موجب قطع یا کاهش نیروی کار و درآمد می‌شود که از طریق مشارکت سه جانبه بیمه شده، کارفرما و دولت انجام می‌گیرد. هر نظامی بر پایه اصولی پی‌ریزی شده تا با تکیه بر آن اصول به اهداف از پیش تعیین شده خود جامه عمل بپوشاند لذا می‌توان گفت شرط تعالی و موفقیت هر نظام در تدوین درست، بکارگیری و اجرای دقیق و صحیح اصول آن نظام نهفته است. نظام تأمین اجتماعی نیز بر پایه اصول عام (فراگیری، کفایت، برابری و جامعیت) و اصول خاص حاکم بر نظام بیمه‌ای (مانند اصول حاکم بر نحوه ارائه مزایا و اصول حاکم بر اداره امور تأمین اجتماعی و اصول حاکم بر نحوه تأمین مالی تأمین اجتماعی) و اصول خاص حاکم بر نظام حمایتی (مانند اصل پیشگیری، توانمندسازی و نیاز) استوار شده است. در این راستا، این کتاب با امعان نظر به این نکته گام در تبیین اصول تأمین اجتماعی نهاده است.

زینب عصمتی، آسیه ملک‌ان

Email: Esmati_tehranbar@yahoo.com